

TOSHKENT DAVLAT IQTISODIYOT UNIVERSITETI

“O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTINI RIVOJLANTIRISHNING ILMIY
ASOSLARI VA MUAMMOLAR” ILMIY TADQIQOT MARKAZI



"MOLIYA BOZORINI RIVOJLANTIRISHNING USTUVOR
YO'NALISHLARI, ZAMONAVIY TENDENSIYALARI VA
ISTIQBOLLARI"

mavzusidagi
Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi

MATERIALLAR TO'PLAMI
2022-yil 25-noyabr

Toshkent 2022

"Moliya bozorini rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlari, zamonaviy tendensiyalari va istiqbollari". Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari to'plami. T.: TDIU 2022. 945 b.

Ushbu to'plam ""Moliya bozorini rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlari, zamonaviy tendensiyalari va istiqbollari" mavzusida bo'lib, unda Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi doirasida respublika moliya bozorining dolzarb muammolari va ularning yechimlari, moliya-bank tizimidagi islohotlar orqali milliy iqtisodiyotni barqaror rivojlantirish masalalari, aholining moliyaviy savodxonligini oshirishning ustuvor yo'nalishlari, fond bozorini rivojlantirish imkoniyatlari kabi mavzularga oid tadqiqot ishlari va ilmiy qarashlari aks ettirilgan materiallarning bayoni keltirilgan.

To'plamga oliy o'quv yurtlarida iqtisodiy muammolar bo'yicha ilmiy izlanishlar olib borayotgan professor-o'qituvchilar, doktorantlar, tadqiqotchilar, vazirlik, qo'mita va turli mulkchilik shaklidagi korxona va tashkilotlarning yetakchi mutaxassislari, magistr va talabalarning ilmiy izlanishlari natijalari kiritilgan.

To'plamda keltirilgan materiallarning mazmuni, undagi statistic ma'lumotlar va keltirilgan me'yoriy-huquqiy hujjatlarning haqqoniyligi, tanqidiy fikr-mulohazalar va takliflarga muallifning o'zlari mas'uldirlar.

Mas'ul muharrir: i.f.d., prof. M.B.Kalonov

Tahrir hay'ati:

i.f.n. dots. Sh.X. Sattarov

i.f.d., prof. A.M.Qodirov

i.f.d., prof. A.S. Usmonov

Taqrizchi:

PhD. S.Abrorov

© "O'zbekiston iqtisodiyotini rivojlantirishning ilmiy asoslari va muammolari" ITM, 2022-yil

лаёқатлилигини комплекс баҳолаш орқали кредит рискин кескин пасайтириш имконини беради.

АДАБИЁТЛАР:

1. Абдуллаева Ш.З. (2017) Банк иши. Дарслик.-Т.: "Iqtisod-Moliya".-732 б.
2. Абдуллаева Ш.З. (2017) Кредитлашда скорингни қўллаш амалиёти. "Халқаро молия ва ҳисоб" илмий электрон журнал. №1, 11 б.
3. Мавланов Н.Н. (2018) Сравнительная оценка современных концепций анализа кредитоспособности: научные подходы и практика. "Халқаро молия ва ҳисоб" илмий электрон журнал. №1, 14 б.
4. Рахимов М.Ю. (2021) Иқтисодиёт субъектлари молиявий ҳолатининг таҳлили. Ўқув қўлланма.-Т.: "Иқтисод-Молия", 392 б.

TIJORAT BANKLARINING MOLIYA BOZORIDAGI FAOLIYATI

Qayimova Z., Nazirova M.

Buxoro davlat universiteti

Jahon fond birjalari federatsiyasi, Markaziy banklar – megaregulyatorlar, tijorat banklarining qimmatli qog'ozlar bozoridagi faoliyatini tartibga soluvchi tuzilmalari tomonidan emitent va investorlar o'rtasida raqobat, ishonch, moliyaviy barqarorlik va shaffof ishtirok etish imkoniyatlarini takomillashtirishga qaratilgan ilmiy tadqiqotlar amalga oshirilgan. Ushbu tadqiqotlarda banklarning qimmatli qog'ozlar bozoridagi operatsiyalari bilan bog'liq risklarni kamaytirish, likvidlikni tartibga solishni takomillashtirishga doir qoida va tartiblar yaratilgan. Biroq, qimmatli qog'ozlar bozorida baholarning keskin tebranishi, investorlarning ishonchini pasayishi va risk darajasini oshishi, tijorat banklarining qimmatli qog'ozlarga qilingan investitsiyalari likvidligi va daromadligi o'rtasidagi uyg'unlikni ta'minlash kabi masalalar o'zining ilmiy yechimini topmagan.

Xususan, likvid mablag'lar taqchilligi, iqtisodiy-moliyaviy vaziyatning izdan chiqishi va banklarning bankrotligi kabi masalalar ilmiy tadqiqot ishlarini olib borishni taqozo etadi. O'zbekistonda "moliya bozorlarini va tijorat banklarining investitsiyaviy imkoniyatlarini barqarorlashtirish, qimmatli qog'ozlar bozorini muvofiqlashtirish bo'yicha vakolatli organning moliya bozorining zamonaviy vositalarini joriy qilinishdagi rolini kuchaytirish"¹¹¹, "bank tizimini isloh qilish strategiyasida davlat ulushi mavjud tijorat banklari kompleks transformatsiya qilish orqali banklar o'rtasida tabiiy raqobatni chuqurlashtirish hamda ularning faoliyatini bozor tamoyillari asosida tashkil etish"¹¹², shu bilan birga "xorijiy investitsiyalarni keng jalb qilish uchun mamlakatimizning investitsiya salohiyatini to'la namoyon etish"¹¹³ kabi ustuvor vazifalardan biri etib belgilangan. Mazkur vazifalar bajarilishini ta'minlashda tijorat banklarining qimmatli qog'ozlar bozoridagi faoliyatini takomillashtirish va ularning ushbu bozordagi ishtirokini yanada rivojlantirish tanlangan tadqiqot mavzusini dolzarbligini belgilaydi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 2 fevraldagi PF-4947-son "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida", 2020 yil 2 martdagi PF-5953-son "Ilm, ma'rifat va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish yili"da amalga oshirishga oid Davlat dasturi to'g'risida", 2020 yil 12 maydagi PF-5992-son "2020-2025 yillarga mo'ljallangan O'zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasi to'g'risida"gi Farmonlari, 2012 yil 19 martdagi PQ-1727 son "Fond bozorini yanada rivojlantirish

¹¹¹ (<https://lex.uz/docs/4811025>)

¹¹² O'sh yerda

¹¹³ (<https://president.uz/uz/lists/view/2228>)

choratadbirlari to'g'risida", 2018 yil 23 martdagi PQ-3620-son "Bank xizmatlari ommabopligini oshirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida", 2019 yil 9 oktyabrda PQ-4487-son "O'zbekiston Respublikasi bank sektorining moliyaviy barqarorligini oshirishga oid birinchi navbatdagi chora-tadbirlar to'g'risida"gi Qarorlari, shuningdek mazkur sohaga tegishli boshqa me'yoriy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirishga muayyan darajada xizmat qiladi.

O'zbekiston banklarining qimmatli qog'ozlar bozoridagi ishtiroki juda zaif hisoblanadi, buni banklarning aktivlari tarkibida investitsiyalar ulushi 1,5 foizni tashkil etishidan ham ko'rishimiz mumkin.

Biroq, tijorat banklari mamlakatimiz qimmatli qog'ozlar bozori ishtirokchilari ichida eng faollari hisoblanib, buni quyidagi jadval ma'lumotlaridan ko'rishimiz mumkin.

Jadval.1

O'zbekiston qimmatli qog'ozlar bozorida tijorat banklarining tutgan o'ri¹¹⁴

Ko'rsatkichlar	01.01.2017		01.01.2018		01.01.2019		01.01.2020	
	mlrd.so'm	% da	mlrd.so'm	% da	mlrd.so'm	% da	mlrd.so'm	% da
Jami birja savdolari hajmi	299,8	100	298,6	100	687,3	100	438,8	100
Banklar	151,7	50,6	257,6	86,3	591	86	319,5	72,8

Jadval ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki, mamlakatimiz fond birjalarida qimmatli qog'ozlar bilan amalga oshiriladigan savdo aylanmalarining 70 foizdan yuqori ulushi tijorat banklari hissasiga to'g'ri keladi.

O'zbekiston bank tizimining investitsiya operatsiyalarini ayrim asosiy ko'rsatkichlarga (mamlakat YalMga, bank tizimi aktivlariga, kreditlariga) nisbati berilgan. Jadvaldan ko'rinib turibdiki, O'zbekiston banklarining qimmatli qog'ozlar bozoridagi operatsiyalarining hajmi mamlakat YalMga nisbati tahlil etilayotgan davrda 2,0 foizga ham yetmayapti.

Jadval 2.

O'zbekiston tijorat banklari tomonidan qilingan investitsiyalarning ayrim asosiy ko'rsatkichlarga nisbati¹¹⁵

Investitsiyalarning nisbati		01.01.2017	01.01.2018	01.01.2019	01.01.2020
YalMga nisbati		1.61	1.36	0.93	0.63
Bank tizimining aktivlariga nisbati	jami	3.98	2.46	1.77	1.17
Bank tizimining kreditlariga nisbati	jami	5.73	3.71	2.27	1.51

Masalaning qiziq jihati shundaki, aynan mamlakatimiz tijorat banklari qimmatli qog'ozlar bozoridagi operatsiyalarining hajmi tahlil etilayotgan davrda o'sish emas, balki pasayish holatiga ega bo'lib turgan bir paytda bank tizimi asosiy ko'rsatkichlari, aktivlari, kreditlari,

¹¹⁴ (Deponet.uz)

¹¹⁵ Tijorat banklarining e'lon qilgan hisobot ma'lumotlari asosida tuzildi

kapitali va depozit hajmi absolyut summada sezilarli darajada o'sish tendensiyasiga ega bo'lgan.

Tahlillar va o'rganishlar natijasi shuni ko'rsatmoqdaki, tijorat banklarining qimmatli qog'ozlar bozoridagi faoliyatining zaifligining asosiy sabablaridan biri mamlakatimizda fond bozorining faoliyati yetarli darajada rivojlanmaganligidir. Xususan, "Toshkent" Respublika fond birjasida aksiyalarning jami qiymati joriy yil boshida 25 trillion so'mni tashkil etib, bu yalpi ichki mahsulotga nisbatan 6 foizga ham yetmaydi. Bu ko'rsatkich Singapurda 188 foiz, Malayziyada 112 foiz, Rossiyada 34 foizni tashkil etadi. Mamlakatimizda joriy yilda chiqarilgan davlat obligatsiyalari valyuta birjasi orqali faqatgina tijorat banklariga sotilgan. Fond bozori professional ishtirokchilari soni yuztagayam bormaydi. Bugungi kunda 605 ta aksiyadorlik jamiyati aksiyalarining 85 foizi davlatga tegishli. Shundan 105 ta jamiyatning atigi 5 foiz aksiyalari fond bozorida ishtirok etmoqda" Tijorat banklari emitent sifatida o'zlarining mablag'lari (ustav kapitali)ni va moliyaviy resurslarni jalb qilish maqsadida aksiyalarni, veksellar, depozit sertifikat yoki obligatsiyalarni muomalaga chiqaradi.

O'zbekiston tijorat banklarining investitsion operatsiyalari amaliyoti tahlili shuni ko'rsatmoqdaki, banklar jami aktivlari tarkibida investitsion operatsiyalar ulushining sezilarsiz darajada bo'lishi bilan birga, ushbu operatsiyalarning yillik o'sish sur'atlari ham bankning jami aktivlari tarkibida eng beqaror va past darajani tashkil etmoqda.

Ta'kidlash joizki, ayrim banklarda juda yuqori darajada o'sib ketgan davrlar ham bo'lgan. Biz dissertatsiya tadqiqoti doirasida ayrim tijorat banklarining aktivlari tarkibini tahlili asosida tijorat banklari investitsiyalarining yillik o'sish hajmi ularning aktivlari yillik o'rtacha o'sish ko'rsatkichidan kam bo'lmagan darajada bo'lishi maqsadga muvofiqdir.

Mamlakatimiz tijorat banklari jami resurslari tarkibida muomalaga chiqarilgan qimmatli qog'ozlari hisobidan shakllantirilgan moliyaviy resurslar, tahlil etilayotgan davr mobaynida juda zaif bo'lib, faqatgina 2020 yil 1 yanvar holatiga 1,3 foizni tashkil etgan, unga qadar bo'lgan yillar davomida ushbu ko'rsatkich bundan ham past darajada bo'lgan.

Xulosa qilib shuni ta'kidlash kerakki, tijorat banklarining qimmatli qog'ozlari bozoridagi operatsiyalari rivojlanmaganligi sabablaridan biri mamlakatda moliya bozori faoliyatini tashkil etuvchi va rag'batlantiruvchi tashkiliy-huquqiy asosining zaifligi, monetizatsiya koeffitsientining pastligi, inflyatsiya darajasining yuqoriligi, investorlar va aholining moliya-kredit tizimiga ishonchining mustahkam emasligi bilan izohlanadi.

MOLIYA BOZORINING BOZOR MUNOSABATLARI TIZIMIDAGI AHAMIYATI

Muqimov Sh.I., Jo'raqulova N.Z, Negmatova S.E.

*Toshkent axborot texnologiyalari universiteti
Qarshi filiali*

Moliya bozorini, quyidagicha ta'riflash mumkin: moliya bozori - bu moliya-kredit sohasining tarkibiy qismi bo'lib, real bazisiga ekvivalent moliyaviy instrumentlar (kreditlar, lizing, depozitlar, valyuta, qimmatli qog'ozlar, sug'urta va pensiya polislari, derivativlar va boshqa turdagi moliyaviy mahsulotlar) bilan bog'liq tashkillashgan iqtisodiy huquqiy-informatsion mexanizm bilan ta'minlangan munosabatlarni iqtisodiyot subyektlari tomonidan maqsadli amalga oshirilishi uchun zaruriy bozor sharoitlarini yaratib beruvchi majmua sifatida namoyon bo'luvchi tizim. Boshqacha qilib umumlantirib aytilsa, moliya bozori - moliyaviy instrumentlar bo'yicha talab va taklif funksiyasi hamda ular vositasida jamg'armalarni investitsiyalarga transformatsiyalanishi uchun zaruriy shart-sharoitlar va qulay muhitni ta'minlab beruvchi, faoliyati maxsus iqtisodiy-huquqiy informatsion mexanizm bilan ta'minlangan va tartibga solinuvchi murakkab tizim - moliya-kredit tizimining alohida bo'g'ini (tarkibiy qismi). Ushbu tizim mexanizmi iqtisodiyotning barcha subyektlari tomonidan ularni

Хамдамов Ш.Р.	ЎЗБЕКИСТОНДА МАРКАЗИЙ БАНК ҚАЙТА МОЛИЯЛАШТИРИШ СТАВКАСИНING ЯЛПИ ИЧКИ МАҲСУЛОТ ЎСИШИГА ТАЪСИРИ	203
Isafova Sh.M.	PENSIYA TIZIMINING RIVOJLANISH TARIXI	205
Jumabayeva K.B.	YANGI O'ZBEKISTONDA PENSIYA TA'MINOTI TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH	208
Маҳмудова Г.С.	ХЎЖАЛИК ЮРИТУВЧИ СУБЪЕКТЛАРИНИНГ КРЕДИТГА ЛАЁҚАТЛИЛИГИ ТАҲЛИЛИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ	210
Qayimova Z., Nazirova M. ✓	TIJORAT BANKLARINING MOLIYA BOZORIDAGI FAOLIYATI	212
Muqimov Sh.I., Jo'raqulova N.Z., Negmatova S.E.	MOLIYA BOZORINING BOZOR MUNOSABATLARI TIZIMIDAGI AHAMIYATI	214
Muqimov Sh.I., Jo'raqulova N.Z., Negmatova S.E.	MOLIYA - BANK TIZIMINI TRANSFORMATSIYALASH ORQALI MILLIY IQTISODIYOTNI BARQAROR RIVOJLANTIRISH	216
Elmirzayev S.E., Karimov A.I.	IMPROVING MECHANISMS OF ATTRACTING FREE MONEY OF THE INVESTORS IN THE STOCK MARKET	218
Назаров С.М.	СТРЕСС ТЕСТИРОВАНИЕ В УПРАВЛЕНИИ БАНКАМИ	221
Juraeva S.Z	KREDITLASH JARAYONIDA XULQ-ATVOR IQTISODIYOTI OMILINI TAKOMILLASHTIRISH	223
Бобоёров А.Й.	ЗАМОНАВИЙ ИҚТИСОДИЁТДА ИСЛОМ БАНК МАҲСУЛОТЛАРИНИ АҲАМИЯТИ	227
Yaxshimuratova X.X.	AHOLI TURMUSH DARAJASINI OSHIRISHDA IPOTEKA KREDITLARINING AHAMIYATI	228
Турдиева Я.Х.	ИНВЕСТИЦИЯ ЛОЙИҲАЛАРИНИ БОШҚАРИШНИ БАҲОЛАШ	229
Абдувалиев С.А.	МОЛИЯ-САНОАТ ГУРУҲЛАРИНИ ТАШКИЛ ЭТИШНИНГ МИЛЛИЙ ИҚТИСОДИЁТ БАРҚАРОРЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШДАГИ ЎРНИ	232
Абдукахарова С.А.	ТИЖОРАТ БАНКЛАРИДА ВАЛЮТА АЙИРБОШЛАШ ОПЕРАЦИЯЛАРИНИНГ РИВОЖЛАНИШИ	235
Асқарова М.И.	БАНК МОЛИЯВИЙ РЕСУРСЛАРИ ШАКЛЛАНИШИНИНГ ИҚТИСОДИЙ ГЕОГРАФИК ХУСУСИЯТЛАРИ	238
Бегимов А.И.	КОРПОРАТИВНАЯ ОРГАНИЗАЦИОННАЯ СТРУКТУРА В СИСТЕМЕ УПРАВЛЕНИЯ АКЦИОНЕРНЫМ ОБЩЕСТВОМ	239
Маматов Б.Ш	ДЕПОЗИТАР ТИЛХАТЛАР ЧИҚАРИШ ОРҚАЛИ ХОРИЖИЙ ИНВЕСТИЦИЯ ЖАЛБ ҚИЛИШ ИМКОНИЯТЛАРИ	242
Жумаев И.Б.	МОЛИЯ БОЗОРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА ХАЛҚАРО МОЛИЯ ИНСТИТУТЛАРИНИНГ АҲАМИЯТИ	243
Нарзуллаева Г.С.	МОЛИЯ ВА БАНК ТИЗИМИНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА ЗАМОНАВИЙ ИННОВАЦИОН ТЕХНОЛОГИЯЛАРИНИНГ АҲАМИЯТИ	246
Гайбуллаев Р.М.	КИЧИК БИЗНЕСНИ БАНК КРЕДИТЛАРИ ОРҚАЛИ МОЛИЯЛАШТИРИШНИНГ БОЗОР МЕХАНИЗМЛАРИ РОЛИНИ ОШИРИШ	249
Нормахматов Ф.Н.	ЎЗБЕКИСТОН ВА ЭКВАДОР ПЕНСИЯ ТИЗИМИНИНГ ЎЗИГА ХОС ЖИХАТЛАРИ	251
Дускобилов У.Ш.	ИНФЛЯЦИОН ТАРГЕТЛАШГА ЎТИШДА ТАРТИБГА СОЛИНАДИГАН НАРХЛАРНИ ЭРКИНЛАШТИРИШНИНГ АҲАМИЯТИ	253
Махамадалиева Э	ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ КОРПОРАТИВНОЙ КУЛЬТУРЫ КАК ФАКТОРА ВЛИЯЮЩЕГО НА УВЕЛИЧЕНИЕ АКЦИОНЕРНОГО КАПИТАЛА	256
Назарова М.Н.	НОБАНК КРЕДИТ ТАШКИЛОТЛАРИ ВА УЛАРИНИНГ ИҚТИСОДИЁТДАГИ АҲАМИЯТИ	260
Olimjonov R.A.	EFFECTIVE USE OF FINANCIAL RESOURCES IN JOINT-STOCK COMPANIES OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN	262
Бегматов С.	ВОПРОСЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ФИНАНСОВОЙ УСТОЙЧИВОСТИ КОММЕРЧЕСКИХ БАНКОВ В РАЗВИТИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ	264
Салихова Г.Х.	ФАКТОРЫ И ЭЛЕМЕНТЫ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛЕНИЯ	267
Таджибаева Ш., Рашидов З.	ОСОБЕННОСТИ АНАЛИЗА ЛИКВИДНОСТИ БАЛАНСА И ПЛАТЕЖЕСПОСОБНОСТИ КОММЕРЧЕСКОГО БАНКА	269